

İNSAN NEDEN VEGAN OLUR SORUSUNA YANIT: ABOLİSYONİZM

Mehmet ERKOL*

Bahar BULUT**

ÖZ

Kültürel bir konu olarak insanların hayvan ve hayvan ürünlerini tüketmeleri günümüzde bir yaşam pratiği olmaktan çıkarak politik bir katmana taşınmıştır. Politik bir konu olarak insan-hayvan ilişkisi insanların yaşam tarzlarını belirlemekle kalmayıp hukuki alanını da belirleyen bir genişliğe kavuşmuştur. Siyasetten ekonomik alana hukuktan kültürel alana kadar hayatın hemen hemen her alanını ilgilendiren konu üç isim etrafında tartışılmaktadır. Peter Singer, Tom Regan ve Gary L. Francione insan-hayvan ilişkisinin mahiyetini belirlemede karşımıza çıkan üç isimdir. Bu çalışmada bu üç ismin insan- hayvan ilişkisine dair görüşleri sunulacak Gary L. Francione'ın Peter Singer, Tom Regan'a yönelttiği eleştiriler abolisyonizm kavramı eşliğinde sunulacaktır. Hayvanları ve onların ürettiği ürünlerin tüketmenin reddedilmesi üzerine kurulu bu düşünme biçiminin insanların gündelik yaşamda nasıl bir hayat tarzı kurabileceklerini göstermesi açısından oldukça radikal öneriler sunmaktadır. Bu öneriler *İnsanlar Neden Vegan Olur?* kitabında oldukça yalın bir şekilde dile getirilmiş, rasyonel bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Francione'ın görüşlerinin çalışmada merkezi yer tutması bir taraftan insan-hayvan ilişkisine dair tartışmalarının geldiği yeri göstermesi açısından önemli olduğu kadar yerleşik kültürel pratikleri ilga etmenin yollarını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Abolisyonizm, bu yönüyle binlerce yıllık oluşan kültürel pratikleri ilga etmeyi amaçlayan politik temelli toplumsal bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tom Regan, Peter Singer, Gary L. Francione, Abolisyonizm, Veganizm.

THE ANSWER TO THE QUESTION OF WHY HUMAN BECOMES VEGAN: ABOLITIONISM

ABSTRACT

As a cultural issue, people's consumption of animal and animal products has ceased to be a life practice today and has been moved to a political layer. As a political issue, the human-animal relationship has gained a width that not only determines the lifestyle of people but also determines its legal field. The issue that concerns almost every area of life, from politics to economic and law to cultural, is discussed around three names. Peter Singer, Tom Regan and Gary L. Francione is the three names we have encountered in determining the nature of the human-animal relationship. In this study, the views of these three names on human-animal relationship will be presented Gary L. Francione's criticism to Peter Singer and Tom Regan will be presented with the concept of abolitionism. Based on the refusal to consume animals and the products they produce; this way of thinking offers quite radical suggestions in terms of showing how people can build a lifestyle in everyday life. Why are these suggestions People Vegan? In his book, he was expressed quite leanly and tried to be placed on a rational basis. It is interesting that Francione's views are central to the work, on the one hand, to show ways to interest established cultural practices as well as to show where their discussions on human-animal relationship come from. Abolitionism emerges as a politically based social movement aimed at engaging in thousands of years of cultural practices.

Keywords: Tom Regan, Peter Singer, Gary L. Francione, Abolitionism, Vegansam.

Atf: ERKOL, M., BULUT, B. (2024). "İnsan Neden Vegan Olur Sorusuna Yanıt: Abolisyonizm", *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (5), 149-172.

Citation: ERKOL, M., BULUT, B. (2024). "The Answer To The Question Of Why Human Becomes Vegan: Abolitionism", *HABITUS Journal of Sociology*, (5), 149-172.

Başvuru / Received: 27 Kasım 2023 / 27 November 2023

Kabul / Accepted: 29 Aralık 2023 / 29 December 2023

Derleme Makale / Review Article.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Afyon/TÜRKİYE, E-posta: mehmeterkol1@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-1363-1894.

** Doktora Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Afyon/TÜRKİYE, E-posta: bahar199.bb@gmail.com, ORCID Numarası: 0000-0002-2777-1775.

EXTENDED ABSTRACT

There is sometimes a positive and sometimes negative relationship between man and animal from the time they exist to the present day. This relationship was more moderate until the first age. In particular, depending on diet and religious beliefs, people have been more moderate to animals. In religious beliefs, people's behavior towards animals has been more positive because they believe that both humans and animals can migrate spiritually, that spirit migration is two-way, and that it can be lived between humans and animals. When we look at the way of feeding, first of all, people used the nutrients they obtained by farming. There was no negative relationship between animals. However, over time, changes in both religious beliefs and dietary patterns negatively affected the relationship between man and animal, preferring to hunt and view animals as meat rather than consuming the nutrients they obtain from agriculture. Especially since the first age, the relationship between human and animal has become a problematic relationship and has begun to be discussed. Plato opposed the killing of animals and their use to feed. Aristotle sought to treat animals in different dimensions, placing them both at the center of life and in a secondary location. He separated man and animal from the mind. Aristotle pointed out that animals have “dokunma” ability, thanks to this ability, they can experience “idrak”, “arzu”, “aci and hazzu”. In the Middle Ages, the relationship between human and animal was discussed with an understanding called “Big Asset Chain”, where man is superior. According to the great chain of being, there is a hierarchy between animal and human ontologically. According to this understanding, God is at the highest point of the hierarchy and inanimate beings are at the lowest point. According to the hierarchy established, there are people above animals and inanimate beings. According to Descartes, there is a hierarchy between man and animal. Humans are in a position superior to animals. In addition, according to him, animals have no feelings.

This discussed relationship, which emerged in the First Age, in the Middle Ages, emerged as a new way of thinking about nature in the post-Enlightenment West. In the post-Enlightenment process, we come up with three names with different perspectives on the relationship between human and animal. Singer Peter, Tom Regan and Gary L. Francione. Peter Singer “animal welfare has laid the foundation for” understanding. According to the understanding of animal welfare, it has been argued that the discussed relationship between human and animal can be resolved through “menfaat equal supervision”. Tom Regan emphasized that by raising animal rights, the “bir aspect of life should be taken into account in determining moral limitations between human and animal. Gary L's. Francione, on the other

hand, offered more radical views, taking into account the ideas mentioned. On the basis of his advocacy, Francione took a more radical approach than Singer and Reganata (Steiner 2011: 4-5). This is expressed by the concept of the abolitionist approach. Francione, *Why Human Become Vegan?* in his book, he aimed to lay the foundations of the abolitionist approach by illustrating the events and answering the questions asked. He also explained the questions asked in the perspective of the abolitionist approach to the question of why people should switch from a purely nutritional to a vegan diet. In the book Francione, it was first started with a word that laid out one of the principles of veganism. “The next year we will consume about 57 billion land-dwelling animals and an estimated 1 trillion aquatic animals. All these deaths. The ashling is unnecessary. Ashlien false”. The proposition they advocate is: if animals are morally a little important to us, we cannot consume them or the products derived from them, and we are obliged to adopt a vegan diet. Gary L, one of the most prominent figures in the contemporary debate about animals. Francione is one of the principal representatives of the “abolitionist” approach, which argues that the way of liberation of animals passes through the termination of their property status. The word “Abolition” means the complete elimination of an application. In Turkish, this concept is sometimes corresponded with the word “ilga”. However, in many languages, the meaning of abolition is maintained. Abolitionist vegans adopt the basic principles of the Abolitionist Approach to Animal Rights and, accordingly, advocate that all sentient beings, human and non-human, have a fundamental right. First of all, there are six basic principles of the Abolitionist Approach. The first principle holds that abolitionists have the right not to use animals as property. It is argued that every person, whether intelligent or not, beautiful or not, has the right not to be the property of other people. Abolitionists oppose the view of animals as objects and reject the property status of non-human animals for the same reasons as they reject human slavery. The second principle is that welfare reform campaigns are morally problematic and that practices are ineffective. They wrongly accept the encouragement of human animal use. The third principle is that the abolitionists defend veganism as the minimum moral principle. If animals have a right not to be used as property and commodities, they should not be treated as commodities. It should not be used for nutrition, clothing etc. The fourth principle is the feeling of animals. They need to experience the pain. In this sense, it is necessary to evaluate all animals in this context. The fifth principle is that the abolitionists accept that human and animal rights are intertwined. They reject speciesism. Finally, the sixth principle is that the abolitionists embrace nonviolence. The problem should not be solved through violence. In this context, the basic right of animals not to be treated as the property of others is recognized. The abolitionist approach to animal rights emphasizes that animal use is wrong, no matter how.

For this reason, the abolitionist vegans accept that no animal products should be used until the last possible point and adopt it as the first and most important step of the animal rights defense or anti-speciesism. Feelability is seen as the only criterion necessary and sufficient to be a member of the ethical community.

Why Homan Become Vegan? in his book, based on his abolitionism and principles, he tries to make sure that non-vegan people are vegan by answering the questions they started by saying “iyi ama”. In general, it has answered questions that people ask depending on their diet, beliefs, and culture. In the vast majority of his answers, he emphasized that animals suffer. He also mentioned that they should have rights. In the mentioned diet, he tried to reveal the mistakes that people knew correctly. Only when herbal products are consumed are questions such as how people can get vitamins such as iodine, calcium, iron, protein without eating animal products. That it is God's command that people eat animals, depending on faith and the food chain, or that man is at the top of the food chain, he said, in this hierarchy, he tried to replace the thoughts of people who thought it natural for people to eat animals with the answers he gave. It was seen that he emphasized the feeling of pain especially with both the questions and the answers he gave. Because one of the principles of the abolitionist approach is the feeling of animals. However, Francione explained all the examples and questions she examined throughout her book on the basis of only “beslentem”. Although all the examples and questions that he examines in general can be looked at within the framework of belief, culture, rights, pain, his answers are based on morality and nutrition. Although he stated that they are against the use of all kinds of products derived from animals, he mentioned eating only animal products.

GİRİŞ

İnsan ve hayvan arasında ilkçağ öncesine dayanan ve günümüze kadar devam eden bir ilişki bulunmaktadır. İlkçağdan itibaren insan-hayvan ilişkisi sorunlu bir ilişki haline dönüşmüş ve tartışılmaya başlanmıştır. İlkçağ öncesinde insan-hayvan ilişkisinin daha ılımlı olduğu görülmüştür. Bunun nedeni ise bağlı olunan dini inançlardır. Özellikle destanlardan ve dini inanışlardan etkilenilerek bir ilişki kurulmuştur. Hem insanın hem de hayvanın ruh göçü yapabildiğine ve bu ruh göçünün çift taraflı olduğuna, bu nedenle insan ve hayvan arasında yaşamsal benzerliklerin bulunduğu inanılmıştır (Steiner 2011: 28). Fakat daha sonraki süreçte insan ve hayvan arasında olan ilişkide ilk olarak beslenme biçimine bağlı bozulmalar görülmüştür. İnsanların ilkçağlarda beslenmek için tarım yaptığı, toprağın bereketli olduğu bu nedenle hayvanlarla arasında olumsuz bir ilişkinin meydana gelmediği savunulmuştur. Yaşanılan gelişmeler beraberinde devam eden çağlarda beslenmede de değişimlere neden

olmuştur. İnsanlar beslenmek için tarım yaparak, topraktan elde ettiği ürünler yerine, hayvanları et olarak görüp onları avlamayı tercih etmişlerdir (Hesiodos 1977: 146). Bu nedenle insan ve hayvan arasında olumsuz bir ilişki görülmeye başlanmıştır. Pythagoras, Platon gibi düşünürler hayvanların öldürülmesine ve beslenmek için kullanılmasına karşı çıkmışlardır.

Hayvanlara karşı adaletli olunması gerektiği fikri ortaya atılmıştır. Aristoteles ile birlikte de insan ve hayvan arasındaki ilişki ve hayvana bakış şekli farklı bir boyuta taşınmıştır. Aristoteles, ilkçağ ve öncesinde yer alan hayvana dair bakış açılarından farklı bir anlayış ortaya koymuştur. Hayvanları hem yaşamın merkezine hem de ikincil bir konuma yerleştirerek farklı boyutlarda ele almaya çalışmıştır. Aristoteles'in etik alanında yapmış olduğu çalışmalarda hayvanı ahlaki alandan dışlamıştır. Ahlaki alandan dışlamayı da akla başvurarak yapmıştır. Bu da felsefe tarihi boyunca hayvan meselesinin belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Aristoteles Ruh Üzerine, Nikomakhos'a Etik (1995), Politika (1975) adlı çalışmalarında insanı ve hayvanı karşılaştırmıştır. İnsan ve hayvanı akıl üzerinden ayırmıştır. Ruh Üzerine (2018) adlı çalışmasında insan ve hayvanın beslenmesi ve hareket etmesi noktasında ortak olduğunu ifade ederken insanın akıl eden bir varlık olduğunu bu noktada hayvandan ayrıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda diğer canlı varlıkların farklı türleri arasında bir düzenin ve eşdeğerliklerin mevcut olduğunu da altını çizmiştir (Timofeeva 2018: 33). Bunların yanı sıra Aristoteles hayvanların "dokunma" yeteneğinin olduğunu, bu yetenek sayesinde "idrak", "arzu", "acı ve hazzı" deneyimleyebileceğine değinmiştir (Aristoteles 1995: 74). Özellikle insanların ruhu olduğu gibi hayvanların ve diğer canlıların da ruhlarının olduğunu ifade etmiştir. Ruh, Aristoteles için bedeni içeriden yaşama besleyen bir "yaşamsal ilke" olarak anlamlandırılmıştır (Aristoteles 1995: 4-11). Hayvan ona göre "canlandırılmış beden"dir (Ryan 2019: 21). Kısaca ifade edilirse, ilkçağ öncesinde insanın ve hayvanın eşit konumda olduğu bir anlayış hâkim olurken, ilkçağla beraber insanın hayvandan daha üstün olduğu bir anlayış hakim olmaya başlamıştır. İnsanın diğer varlıklardan daha üstün olmasının nedeni ise akli ve sorgulama gücünün olmasıdır. Özellikle insan, aklını kullanabilme yeteneği sayesinde doğanın yasalarını ortaya çıkarmayı ve doğaya hâkim olmayı, hayvanlara ve diğer varlıklara karşı bir üstünlük sağlamayı başarmıştır.

Orta Çağ'da ise insan ve hayvan arasında bulunan ilişkinin insanın daha üstün olduğu, "Büyük Varlık Zinciri" olarak adlandırılan bir anlayış ile tartışılmaya başlanmıştır. Büyük varlık zincirine göre hayvan ve insan arasında ontolojik açıdan bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bu anlayışa göre hiyerarşinin en üst noktasında Tanrı, en alt noktasında ise cansız varlıklar yer almaktadır. Kurulan hiyerarşiye göre hayvanların ve cansız varlıkların üzerinde insan

bulunmaktadır. Hepsinden üstün olan insandır (Augustinus 2010: 211-212). Descartes de Aristoteles gibi hayvanların insanlar için öldürülmesine, insanların yararı için kullanılmasına karşı çıkmış fakat büyük varlık zinciri anlayışını kabul etmiştir. Descartes'e göre de insan ve hayvan arasında bir hiyerarşi bulunmaktadır. İnsanlar hayvanlardan daha üstün bir konumda yer almaktadır. Ayrıca ona göre hayvanların hisleri bulunmamaktadır. Fakat bunların dışında Descartes hayvan ve insan arasındaki ilişkiye farklı bir boyut kazandırmıştır. Hayvanları bir makine olduklarını varsayarak çalışmalar yapmıştır. Descartes, hayvanların tüm vücut yapısıyla birlikte bir makine oldukları kabul edildiğinde, doğada onların diğer varlıklardan farklı olan yanlarının anlaşılmasının mümkün olmayacağını dile getirmiştir. Fakat ahlaki açıdan mümkün gibi görünse de insanın yapmış olduğu davranışları tekrarlayan makineler olarak ifade edilen hayvanları, insanlardan ayırt etmenin iki yolu olacağını savunmuştur. Bunlardan ilki insanların kendilerini ifade etmek ve anlamlandırmak için kullandıkları sözcükleri veya işaretleri hayvanların kullanamayacak olmalarıdır. İkincisi ise ne kadar iyi şekilde taklit etseler de farklı durumlarda ve koşullarda kesinlikle hata yapacaklarıdır (Descartes 1998: 147-149). Merkeze akli koyarak açıklayan Descartes için, hayatın içerisinde gerçekleşebilecek olaylara karşılık verebilecek yetenek için hayvanlarda (makineelerde) farklı organ bulunması ahlaken mümkün görülmemektedir (Descartes 1998: 73-74).

İlk Çağ'da ortaya çıkan, Orta Çağ'da süregelen bu tartışılan ilişki, Aydınlanma sonrası Batı'da da doğa hakkında yeni düşünme biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre insan evrenin merkezinde bulunmaktadır. İnsandan ayrı görülen diğer canlılar ise bu merkezin etrafında yer alan nesnelere olarak kabul edilmiştir. Aydınlanma sonrası süreçte de insan ve hayvan arasındaki ilişki konusunda farklı bakış açılarıyla karşımıza üç isim çıkmaktadır. Singer Peter, Tom Regan ve Gary L. Francione'dir. Peter Singer "hayvan refahı" anlayışının temelini atmıştır. Hayvan refahı anlayışına göre insan ve hayvan arasındaki tartışılan ilişkinin "menfaatlerin eşit gözetilmesi" yoluyla çözülebileceği savunulmuştur. Tom Regan ise hayvan haklarını gündeme getirerek insan ve hayvan arasındaki ahlaki sınırlılıkların belirlenmesinde "bir hayatın öznesi olma" özelliğinin dikkate alınması gerektiği vurgulamıştır. Gary L. Francione ise bahsedilen fikirleri de göz önünde bulundurarak daha radikal görüşler sunmuştur.

Francione, genel olarak Singer'in hayvanların acı ve hazzı hissediyor olmalarından dolayı ahlaki bir statüye sahip olmaları gerektiği düşüncesini ve Regan'ın hayvanların hak kavramı çerçevesinde ahlaki bir statüye sahip olmaları gerektiği düşüncesini savunmuştur. Fakat Singer'ın ve Regan'ın bazı düşüncelerini de eleştirmiştir. Örneğin, Singer ve Regan ahlaki statü değerlendirmelerini ve ahlaki hiyerarşiyi kabul ederken, Francione bunu tamamen

reddetmiştir. Özellikle Francione hayvanların da bir bilince sahip olduğu ve ahlaki bakımdan bir benlik bilincine sahip olduğu düşüncesinin, ahlaki hiyerarşi içerisinde göz ardı edilmesinden dolayı reddedilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Francione savunduğu düşünceler temelinde, Singer ve Regan’a göre daha radikal bir tavır ortaya koyan bir yaklaşım sergilemiştir (Steiner 2011: 4-5). Bunu da abolisyonist yaklaşım kavramıyla ifade etmektedir. Francione, İnsan Neden Vegan Olur? adlı kitabında da yaşanan olayları örnek göstererek ve sorulan soruları cevaplandırarak abolisyonist yaklaşımın temellerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Ayrıca sorulan soruları, insanların neden hepçil beslenmeden vegan beslenmeye geçmesi gerektiği sorusunu abolisyonist yaklaşım perspektifinde açıklamıştır.

Francione kitabında öncelikle veganlığın ilkelerinden birini ortaya koyan bir sözle başlanmıştır. *“Gelecek yıl tüketeyeğimiz, yaklaşık 57 milyar karada yaşayan hayvan ve tahmini 1 trilyon suda yaşayan hayvan için... Bunca acı. Bunca ölüm. Külliye gereksiz. Külliye yanlış”*. Savundukları önerme ise: hayvanlar ahlaki açıdan bizim için azıcık olsa da önem taşıyorsa eğer, onları ya da onlardan elde edilen ürünleri tüketemeyiz ve vegan bir beslenme benimsemekle yükümlüyük; yani sebze, meyve, tahıl, baklagil ve kuruyemiştenden oluşan ve et, balık, süt ve süt ürünleri ve yumurta içermeyen bir beslenmedir. İlkeleri, hayvanlara gereksiz yere acı çektirmemek ahlaki bir yükümlülüktür. Ahlaki açıdan hayvanlar önemlidir, fakat insanlar daha önemlidir. Bu ilkenin doğal sonucu, bir insan ile insan harici bir hayvan arasında seçim yapmayı gerektiren bir durum varsa insan çıkarı gözetilmelidir. Genel amaçları ise hepçil beslenen insanların veganlığa geçişini sağlayabilmektir.

Francione’nin kitabında verdiği örneklerden biri Michael Vick’in olayıdır. Francione’nin yaklaşımına göre Michael Vick’in köpek dövüşürmesi ile insanların hayvansal gıda tüketmesi arasında benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle bu iki durumun ahlaki olarak benzer, psikolojik olarak farklı olduğunun altını çizmektedir. Hayvan yemenin tıbbi açıdan gerekli olmadığını, hayvansal ürünlerin birçok hastalığa neden olduğunu ayrıca hayvansal tarımın ve fabrika çiftçiliğinin zararlarına yer vermektedir. Özellikle acı üzerinde durmaktadır. Bir bardak sütte ya da bir yumurtada, bir parça etteki kadar acının var olduğunu vurgulamaktadır. Vejetaryen olanların et yemeyip, “süt ürünlerinde ya da yumurtada ne sorun var ki? Bu ürünler için hayvan öldürülüyor” düşüncesine ineklerin ve tavukların durumunu anlatarak cevap vermektedir.

Francione’nin kitabında verdiği diğer bir örnek ise Mary Bale olayıdır. İngiltere’nin Coventry kentinde yaşayan Mary Bale’in bir kediye konteynere atması olayı ile insanların hayvansal besin tüketmesi arasında hiçbir farkın olmadığını ifade etmektedir. Mary Bale’in

yaptığının ahlaki olarak kabulünün olmadığını altını çizmektedir. Hatta aslında hayvansal ürün tüketicinin, Mary Bale'in yaptığı şeyden daha kötü olduğunu belirtmektedir.

Francione kitabında, boğa güreşlerinde zarar gören, güreştirilen boğalar ile yiyecek olarak kullanılan diğer hayvanlar arasında bir fark olmadığını da göstermektedir. Her iki kullanım şeklinin de gerekli olmadığına, ikisinin de sadece insanların zevk almasına hizmet ettiğine yer vermektedir. Verdiği örneklerin sonucunda da üç seçenek sunmaktadır. İlki, yeterli bir gerekçe yokken hayvanlara acı çektirmenin ahlaki olarak yanlış olduğu söylene de aslında bunu kastetmeyerek insanların ikiyezli olduğuna karar vermek. İkincisi, hayvan ürünleri tüketmeyi bırakmaya ikna etmiş olmak. Üçüncüsü ise “iyi ama” diyerek hayvanların önemli olduğu inancını terk etmeden onları yemeye devam edilmesini kabul edilebilir kılacak başka sebepler bulmaya çalışmak.

Francione kitabın son bölümünde ise araştırmanın ilerleyen bölümlerinde analiz edilecek olan “iyi ama...” diyerek başlayan sorular karşısında verdiği cevaplara yer vermektedir. Bu soruları veganlık hakkında doğru bilinen yanıtları ortaya koymak adına cevaplandırıldığını ifade etmektedir. Francione, İnsan Neden Vegan Olur? adlı kitabının tamamında verdiği örneklerle ve sorulan sorulara verdiği cevaplarla abolisyonist yaklaşımın temellerini ortaya koymaktadır. Yapılan bu araştırmanın devamında da daha ayrıntılı bir şekilde Peter Singer, Tom Regan ve Gary L. Francione'nin insan ve hayvan arasındaki ilişki konusunda ortaya koymuş oldukları anlayışlar ve Francione'nin kaleme aldığı İnsan Neden Vegan Olur? adlı kitabı temelinde abolisyonist yaklaşım analiz edilecektir.

Hayvan Kuramında Üç İsim: Peter Singer, Tom Regan ve Gary L. Francione

Günümüzde hala üzerinde durularak tartışılan, insan ve hayvan arasındaki sorunlu ilişkinin nedeni hakkındaki tartışmalar yeni oluşmamaktadır. İlk Çağ ve hatta öncesinden itibaren insan ve hayvan arasındaki ilişkisi hep sorunlu bir ilişki biçimi olarak kabul edilmiş ve tartışılmıştır. Bu ilişki biçimi İlk Çağ öncesinde insan ve hayvanı eşit konumlandırırken, ilkçağlardan günümüze kadar olan süreçte insanın merkezde olduğu düşünülerek belirlenmiştir. Esasında bu ilişkinin sorunlu hale gelmesi, Aydınlanma sonrası Batı'da ortaya çıkan doğa hakkındaki yeni düşünme biçimidir. Bu savunulan düşünceye göre insan evrenin merkezinde bulunmaktadır. İnsan dışındaki diğer canlılar ise bu merkeze göre konumlandırılmaktadır. Aydınlanma düşüncesi insan ve hayvan arasındaki ilişkiye farklı bir boyut katarak hayvanların acıyı hissetme yeteneğinin olmadığını iddia etmişlerdir. Hayvanların, genellikle insanlara atfedilen düşünme yeteneği, dil kullanma becerisi, benlik bilinci gibi birtakım yeteneklerden

mahrum oldukları düşüncesi, onların önünde aşılması bir engel teşkil etmektedir. Ancak 19. yüzyılda, özellikle “faydacı” düşünürlerin etkisiyle, hayvanlara dair anlayışın değişmeye başladığı görülmektedir. Bu dönem içerisinde hayvanların hissetme, haz gibi yeteneklere sahip olduğu ve acı çekebildiğine dikkat çekilmektedir. Böylece hayvanlara eziyet edilmesi yasaklanmaktadır.

Bütün bu gelişmeler yaygın olarak kabul edilen “hayvan refahı” anlayışının temelini oluşturmaktadır. Hayvanlar açısından olumlu gibi görünen bu gelişmeler meseleye ilişkin tartışmaları sonlandırmakta tam bir başarı sağlayamamıştır. Hayvan refahı görüşü tam bir başarı sağlayamamıştır. Başarı sağlayamaması 1970 ve sonrasında yeni bir tartışmaya neden olmuştur. Tartışmanın ortaya çıkmasına neden olan düşünürler, hayvanların, insanlara atfedilen düşünme yetisinin olmamasından dolayı topluluk tarafından görmezden gelinmesi fikrini reddetmişlerdir. Bahsedilen görüşü de “türçülük” olarak ifade eden düşünülere göre, ahlâkî olarak hayvanların da içerisinde yer alacağı yeni bir düzen oluşturulmalıdır. Düşünürler bu amaç doğrultusunda birbirinden farklılık gösteren çözüm önerileri sunmuşlardır. Örneğin Peter Singer, ‘Hayvan Özgürleşmesi’nin “menfaatlerin eşit biçimde gözetilmesi” yoluyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Tom Regan ise ahlâkî açıdan hem insanın hem de hayvan diğer canlıların içerisinde bulunduğu bir düzen oluşturulması için “bir hayatın öznesi olma” özelliğinin dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Singer, Regan ve diğer birçok düşünürün öne sürdüğü fikirlerin en köklü örneklerinden birini ise Gary L. Francione sunmaktadır. Francione; hayvanların tek kurtuluş yolunun, onların mülk statülerinin sona erdirilmesinden ve her türlü hayvan kullanımının reddedilmesinden geçtiğini iddia eden “abolisyonist” yaklaşımın başlıca temsilcilerindendir.

Peter Singer yayımlanan *Hayvan Özgürleşmesi* adlı eseriyle hayvanlara karşı etik yaklaşıma dair tartışmalarda yeni görüşler ortaya koymuş bir isim olarak kabul edilmektedir. Peter Singer (2005: 55-56), insan ve hayvanların menfaatlerinin eşit gözetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle herhangi bir insanın ya da bir hayvan da işkenceye maruz kalmaması gerektiğini belirtmektedir. Fakat karşı çıktığı bazı huşular bulunmaktadır. Örneğin karşı çıkma sebeplerinden biri; “hayvanların geleceğe dair bir düşünceye sahip olma yetisi yoktur, bu nedenle bir hayvanın yaşamına son vermek, o hayvanı herhangi bir çıkarından mahrum bırakmaz” (Singer 2005: 57-58). Onun için önemli olan insanların, hayvanların şartlarını düzeltmeye çalışmasıdır. Singer’in hayvanlar yararına yapmış olduğu savunması, onun bazı noktalarda “hayvan hakları” hareketi içerisinde yer aldığı düşünülmesine yol açmıştır. Oysa Singer, meseleye “hak” perspektifinden bakmadığını ifade etmektedir. Singer’a

göre (2005: 55-56, 240) herhangi bir canlının bir yarar sağlamasının tek koşulu, acıyı ve hazzı hissedebilme yeteneğinin bulunmasıdır. İnsanların ya da hayvanların yaşamış olduğu benzer şiddetteki acılar her ikisi için kötüdür. Bu neden hem insanların hem de hayvanların yaşadığı acıların önlenmesi hatta mümkün olduğu kadar en aza çekilmesi gerekmektedir. Fakat Singer (2005: 308-310) hayvanların öldürülmelerinin yarattığı kaybın aynı ölçüde iyi bir hayat sürecek başka bir hayvanın dünyaya gelmesiyle telâfi edilebileceğini söylemektedir. Dolayısıyla Singer, hayvanların zorunlu koşullar dışında beslenmek için kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Fakat yaşam sürdüğü doğal ortamı içerisinde iyi bir yaşam sürmüş ve acı çektilmeden öldürülmüş bir hayvanın beslenmek için kullanılabilceğini ileri sürmektedir.

Tom Regan ise kaleme aldığı ve hayvan davasının başyapıtlarından biri olarak kabul edilen *The Case for Animal Rights (Hayvan Hakları Lehine Savunma)* adlı eserinde, kendisini bir “hayvan hakları savunucusu” olarak tanımlamaktadır (Regan 2009: 337). Tom Regan, hayvanların aynı insanlar gibi hayatın bir parçası olduklarını ve bu nedenle insanlar gibi onların haklarının olduğunu savunmaktadır. Regan, bu düşüncesini temel alarak, “hiç kimse bir başkasının araçlarının amacı olarak kullanılamaz” ilkesini insan dışındaki diğer hayvanlara da genişletmek gerektiğinin altını çizmektedir (Regan 2007). Fakat insanların hayvanlara yönelik düşüncelerini ve niyetlerini iyileştirmek tek başına yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda insanlar, hayvanları bazı emellerini gerçekleştirmek için kullanmaktan vazgeçmelidir. Hayvanların yalnızca insanların yararına kullanılmak için yaratılmadığını kabul etmek gerekmektedir. Fakat hayvanlara iyi muamele etmenin de tek başına yeterli olmadığını eklemektedir. Regan (2007: 24); hayvanların gıda, deney, giyim veya eğlence maksadıyla kullanılmaları, istismar edilmeleri, şiddete maruz kalmaları karşısında “kafeslerin genişletilmesini değil, tamamen boşaltılmasını” talep etmektedir. Regan bazı noktalarda Singer’a da itiraz etmektedir. Regan açısından faydacılığın problemlerinden biri, hayvanların bir nesne olarak kabul edilerek acı ve hazlarının hesaplanmaya çalışılmasıdır. Hayvanlara bir değer atfedilmemesidir. Hayvanların insanlara fayda sağlayıp sağlamamasında bağımsız olarak yaşamda var oldukları için bir değer taşıdıkları düşüncesinden dolayı, hayvanların da aynı insanlar gibi bazı haklara sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ahlâkî haklar, insanların, hayvanları öldürmesini, onlara zarar vermesini ve özgürlüklerini kısıtlamasını engellemeyi amaçlayan, ayrıca hayvanların yaşamını, vücut bütünlüğünü ve özgürlüğünü insanın müdahalesinden korumayı amaçlayan haklardır (Regan 2007: 63).

Peter Singer ve Tom Regan’ın görüşleri şu şekilde özetlenebilir. Bahsi geçen iki düşünür de ahlak felsefesi çerçevesinde çalışmalarını sunmaktadır. Fakat Singer faydacıyken, Regan

özselcidir. Singer temel haklara sahip olmanın temelinin, acı ve hazzı hissediyor olmaya dayandığını söylemektedir. Regan ise haklara sahip olmak için “yaşamın öznesi” olmak gerektiğini ifade etmektedir. Singer eşit muamele ilkesini savunurken, Regan ahlaksal bağlamda hem insanın hem de hayvanın davranışlarından sorumlu tutulması gerektiğini savunmaktadır. Singer “Hayvan Özgürleşmesi” nin daha önemli olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe karşı olan Regan “Hayvan Haklarının” daha önemli olduğunu ifade etmektedir.

Hayvanlara ilişkin çağdaş tartışmanın en önde gelen isimlerinden biri olan Gary L. Francione, hayvanların kurtuluş yolunun mülk statülerinin sona erdirilmesinden geçtiğini savunan “abolisyonist” yaklaşımın başlıca temsilcilerinden biridir. “Abolisyon” kelimesinin anlamı bir uygulamanın tamamıyla ortadan kaldırılmasıdır. Türkçe’de bu kavram zaman zaman “ilga” kelimesi ile karşılık bulunmaktadır. Fakat pek çok dilde abolisyon anlamı korunarak kullanılmaktadır (URL-1). Abolisyonist veganlar, Hayvan Haklarına Abolisyonist Yaklaşım’ın temel ilkelerini benimsemekte ve buna uygun olarak insan ve insan harici tüm hissedebilir varlıkların temel bir hakka sahip olduklarını savunmaktadır. Öncelikle Abolisyonist Yaklaşım’ın altı temel ilkesi bulunmaktadır. İlk ilke, abolisyonistlerin hayvanların mülk olarak kullanılmama hakkına sahip olduklarını savunur. Kişinin nitelikleri ne olursa olsun zeki olsun ya da olmasın, güzel olsun ya da olmasın fark etmez her insanın başka insanların mülkü olmama hakkı olduğu savunulmaktadır. Abolisyonistler hayvanların da bir eşya gibi görülmesine karşı çıkmakta ve insan köleliğini reddettiği gibi aynı sebeplerle insan harici hayvanların mülk statülerini reddetmektedir. İkinci ilke, refah reformu kampanyalarının ahlaken sorunlu ve pratiklerin etkisiz olduğunu savunmasıdır. İnsani hayvan kullanımının teşvik edilmesini yanlış kabul etmektedirler. Üçüncü ilke, abolisyonistlerin veganlığı asgari ahlaki ilke olarak savunmasıdır. Hayvanların mülk ve meta olarak kullanılmama hakları varsa onlara metalarmış gibi davranılmamalıdır. Beslenme, giyim vs. için kullanılmamalıdır. Dördüncü ilke, hayvanların hissedebilirliğidir. Acıyı deneyimliyor olmaları gerekmektedir. Bu anlamda tüm hayvanları bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Beşinci ilke, abolisyonistlerin insan ve hayvan haklarının iç içe geçtiğini kabul etmeleridir. Türcülüğü reddetmektedirler. Son olarak altıncı ilke, abolisyonistlerin şiddetsizliği benimsemeleridir. Sorun şiddet aracılığıyla çözülmemelidir. Bu bağlamda hayvanların, başkalarının mülkü olarak muamele görmeme temel hakkı kabul edilmektedir. Hayvan haklarına abolisyonist yaklaşım, ne şekilde olursa olsun hayvan kullanımının yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple, abolisyonist veganlar, mümkün olan son noktaya kadar hiçbir hayvansal ürünün kullanılmamasını kabul etmekte ve hayvan hakları savunusunun ya da türcülük karşıtlığının ilk

ve en önemli adımı olarak benimsemektedirler. Hissedebilirlik, etik topluluğun üyesi olmak için gerekli ve yeterli tek ölçüt olarak görülmektedir.

Günümüzde hayvan hareketinde abolisyonist olmayan iki yaygın görüş bulunmaktadır. Bunlar, en eski geleneklerden biri olan hayvan refahı görüşü, diğeri ise yeni refahçılıktır. Refahçı yaklaşım, hayvanların kullanılmasında sorun görmemektedir. Fakat hayvanları kullanırken onlara iyi muamele edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Hayvanların akıl yürütmelerinin değil, acı çekebildiklerinin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Günümüzde de bu yaklaşım sürmektedir. Yeni refahçı yaklaşımda ise, benimseyenler vegan bir dünyayı amaçlamaktadır. Fakat vegan bir dünyaya hayvan refahı düzenlemeleri geliştikçe varılacağı iddia etmektedirler. Bahsedilen refah reformları ise hayvan kullanan insanlara kendilerini vicdanlı hissettirmektedir. Bu bağlamda hayvan örgütleri refah reformları için çabaladıkça hayvan köleliği ve ölümü artmaktadır. Gary Francione, Regan gibi hem insanların hem de hayvanların birbirlerine fayda sağlayıp sağlamadığına bakılmaksızın ikisi içinde geçerli olması gereken temel hakları olduğu fikrini savunmaktadır. Francione hem Singer gibi hazzı ve acıyı hissetme yeteneklerinin gerekli olduğunu, hem de Regan gibi, hayvanların bir değer taşıdıkları fikrini savunmaktadır. Dolayısıyla Francione'nin bazı açılardan Singer ve Regan'ı hem savunduğunu hem de onlardan ayrıldığını söylemek mümkündür. Örneğin, Singer'in son yaptığı çalışmaları, hayvanlara yapılan kötü muamelelerin gözden geçirilmesini ve etik açıdan bu türden bir yaklaşımın yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Francione 2008: 39). Singer bu nedenle "türcülük" olarak adlandırılan görüşünden kaçınmaya çalışmaktadır. Ayrıca Singer'in yapmış olduğu çalışmalarının temelinde eşitlik kavramı yer almaktadır. Eşitliği ise farklı bir boyutta ele almaktadır. Singer'a göre farklı varlıklar için eşit değerlendirme olmalıdır. Fakat eşit değerlendirmenin farklı koşullar ya da farklı haklarla sonuçlanabileceğini savunmaktadır (Ryan 2019: 184). Singer özellikle çalışmalarında acı ve hazzı odaklanmış olsa da hayvanların insanlardan daha az öneme sahip olduğunu kabul etmemektedir.

Singer ve "hayvan refahı" görüşünü savunan diğer düşünürlerin, etik açıdan yapmış oldukları çalışmalarında hazzı çoğaltıp acıyı azaltacak bir amaca sahip oldukları görülmektedir. (Francione 2008: 39). Singer'in çalışmalarında savunduğu faydacılık görüşünün dört temel boyutu yer almaktadır. İlk olarak faydacılık evrenselcidir. Bütün canlıların çıkarları düşünülmektedir. İkinci olarak faydacılık refahçılıktır. Hem insanın hem de hayvanın menfaatleri noktasında öncelikle refaha önem verilmektedir. Üçüncü olarak faydacılık sonuca odaklanmaktadır. Yapılan bir eylemin doğru ya da yanlış olduğuna o eylemlerin sonuçlarına odaklanarak karar vermektedir. Son olarak faydacılık birleştiricidir. İnsan ve hayvan çıkarlarını

birbirine ekleyerek bütün çıkarları hesaba katarak en etik eylemin en fazla sayıda yarara olan eylem olduğunu savunmaktadır (Ryan 2019: 186).

Fakat faydacılık yaklaşımın bazı noktalarda eksikliklerinin olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle faydacılık farklı düşünürler tarafından eleştirilmektedir. Faydacılık yaklaşımında, hayvanların acı ve hazzı hissetme yeteneğine dair hesaplamaları insanlar yapmaktadır. Bu hesaplamaların insanlar tarafından yapılması da elde edilen verilen noktasında ciddi şekilde sınırlılığa neden olduğu görülmektedir. Çünkü insanların hayvanlar için faydacı hesaplar yaptığı durumlarda, antroposantrizme düşme ihtimali yüksek görülmektedir (Ryan 2019: 187). Faydacı yaklaşıma diğer bir eleştiri ise hayvan hakları kuramından gelmektedir. Francione (2008: 254), Singer’ın bazı söylemlerinden dolayı hayvan hakları görüşünün temsilcilerinden biri olarak kabul ediliyor olmasını bir ironi olarak görmektedir. Ona göre Singer’ın, hayvanın acı ve hazzı hissedebilme yeteneği, benliğinin farkında olması ve yaşamını devam ettirmedeki faydası arasında kurulan bağa ait düşünceleri problem taşımaktadır. Öncelikle Singer, hissedebilen bir hayvanın ölümden herhangi bir zarar görmediğini iddia etmektedir. Aslında hissetme yeteneği hayvanın, yaşamının tehlikeye girdiği durumları fark etmesini ve bu durumlardan kaçarak yaşamına devam etmesini sağlayan bir araç özelliği göstermektedir. İkinci olarak Francione (2008: 261-269), Singer’ın hayvanların kendi benliğinin farkında olmadığına dair görüşünün sorun teşkil ettiğini de ifade etmektedir.

Tom Regan, faydacılığın yarattığı en büyük problemlerden birinin insan bakış açısına göre değerlendirilmesi olarak görmektedir. Çünkü Regan’a göre bu bakış açısı bütün canlıların sadece bir araca indirgenmesine neden olmaktadır (Francione 2008: 40-42). İnsanların yapmış olduğu davranışlarının sonucunda, az sayıda insanın “çok acı çekmesi”ne tolerans gösterilebilir, zira “geriye kalanlar bireysel olarak az bir miktar kazançlı çıkarlar ve çok sayıda bireyin birleştirilmiş kazancı az sayıdaki insanın kederli kayıplarının telafisini oluşturur” şeklinde ifade etmektedir (Regan 1983: 211). Regan’a göre faydacı yaklaşım insan ve hayvanlar arasında nitelik boyutunda yer alan farklılıkları görmezden gelmektedir. Böylece, der Regan, “herkesin eşitlik ilkesinden yararlanması ve herkesin çıkarlarının eşitçe gözetilmesi arasında zorunlu bir bağlantı ya da önceden güvenceye alınmış bir uyum yoktur (Regan 1983: 226). Ayrıca Tom Regan faydacılık yaklaşımının diğer bir sorunu olarak hem insanın hem de hayvanın kendi benlikleri çerçevesinde değerli sayılmamalarını görmektedir. Francione, Regan’ın haklar çerçevesinde hayvanların istismarına son verilmesini amaçlayan düşüncesine katılmakla birlikte, onunla da bazı noktalar da fikir ayrılıkları yaşamaktadır. İlk olarak Francione, temel hakları olduğuna inanılan hayvanların, Regan’ın ifade ettiği şekliyle “bir hayatın öznesi” olarak

tanımlanmasını eleştirmektedir. Francione’ye göre yapılan bu tanımın içerisine dahil olmayan bazı hayvanların da acı ve hazzı hissedebilme yeteneğine sahip olmak şartıyla, acı çekmeme hakları bulunmaktadır. Francione (2008: 42) kendi yaklaşımının Regan’ın hak yaklaşımının tersine hayvanların “mal statüsüne odaklandığını”, hayvanların bu statüleri süreklilik gösterdiği sürece “şeyler” muamelesi görececeklerini belirtmektedir. Dolayısıyla hayvanların “mal veya kaynak olarak muamele görmeme hakkı” gibi hayvanların tek ve temel bir haklarının olduğunun altını çizmektedir. Ona göre bahsedilen hak doğrudan “eşit gözetilme prensibi”nden türetilmektedir. Francione'a göre hayvanların lehine gerçekleştirilecek bir değişim ancak toplumda ve çıkarılan yasalarda hayvanları insan mülkü olarak tanımlayan ifadelerin değiştirilmesi ile mümkün olabilir. Hayvanlar metaya dönüştürüldüğü sürece herhangi bir iyileştirme çabası beklenen sonucu vermeyecektir. Bu durum hayvanların metaya dönüştürülmesi ya da meta olarak kabul edilmesini pekiştirecektir.

Francione (2008: 28-29), hayvan menfaatlerini gözetmenin yolunun, eşit gözetilme prensibini hayvanlara da uygulamak ve onlara insanın malı olarak muamele görmeme hakkını tanımak olduğunu ifade etmektedir. Hayvanlar, tıpkı insanlar gibi hissetme yeteneği olan varlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda; hayvanların yiyecek, giyecek, eğlence veya deney gibi amaçlarla kullanımının, evcil hayvan üretiminin ve vahşi hayvan katlinin tamamıyla terk edilmesi gerekmektedir (Francione 2008: 35).

Hayvansal Ürünlerin Tüketimi Üzerine İnşa Edilmiş Kültürün İlgası

Francione, temel alınan kitabının ikinci bölümünde de insanların hayvanların önemli olduğu inancını terk etmeden, et tüketimine devam edebilmek için “iyi ama” ile başlayarak dile getirdiği diğer sorulara, nedenlere vermiş olduğu cevapları yer almaktadır.

Beslenme

“İyi ama...”

“*Proteini nereden alıyorsunuz?*” Bu soruya ana akım tıp uzmanlarının vegan beslenmenin sağlıklı olduğunu kabul ettiklerini söyleyerek, vegan beslenmenin protein sağladığına dair çalışmaların ve raporların yayımlandığını belirtmektedir. Vegan bir beslenmenin, hayvansal ürünlerin sağladığı kadar protein sağlayamayacağını gösteren hiç –**ama hiç**- kanıt yok diyerek özellikle vurgulanmaktadır (Francione ve Charlton 2021: 37).

“*Et yemezsem yeterince demir alabilir miyim?*” Demir iki biçimde bulunmaktadır. Et, kümes hayvanları, balıklardan elde edilen demir HEM demirdir. Hayvansal dokularda ve bitkisel besinlerde bulunan demir ise HEM olmayan demirdir. Demirin %40 hayvansal

ürünlerden alınan HEM demir ve %60 bitkisel besinlerden alınan HEM olmayan demir olduğu açıklanmaktadır. HEM demirin HEM olmayan demirden daha kolay emiliminin olduğunu fakat bu durumun vegan beslenme konusunda endişeye sebep olmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda demir içeren bitki örnekleri verilmektedir. Öğütülmemiş tahıllar, kurutulmuş meyveler, ıspanak, mercimek, yeşil yapraklı sebzeler, tohumlar birer demir kaynağıdır (Francione ve Charlton 2021: 38-39).

“Süt ve süt ürünleri tüketmezsem yeterince kalsiyum alabilir miyim?” Kalsiyumu bitkilerden almanın kemik erimesi riskini azalttığı, inek sütünün tek kalsiyum kaynağı olmadığı ifade edilmekte ve kalsiyum kaynağı olan bitki örnekleri verilmektedir. Örneğin, şeker kamışı, badem, incir, tofu, Hindistan cevizi, pirinç gibi. İnek sütünün kemik erimesine, kanser riskinin artmasına ve kalp hastalıklarına sebep olduğu ortaya konulan çalışmaları sunmaktadır. Bu anlamda hem veganların hem de hepçil beslenenlerin kalsiyum tüketimine dikkat etmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Fakat veganların beslenme açısından daha avantajlı olduğunu da belirtmektedir (Francione ve Charlton 2021: 40-41).

“Çocuklarım yeterince iyot alabilecek mi?” Süt ürünleri ve balık dışında iyot alınabilecek besin ve yosun haplarından bahsedilmektedir. Yosun, fırında patates ve kuru fasulye iyot kaynağıdır. İnsanın tüm iyot ihtiyacının az miktarda yosun yiyerek karşılanabileceği ifade edilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 42).

“İyi ama” hayvansal ürünleri bıraktıktan sonra hasta olan insanlar varmış” Bu cümleyi Francione, tamamen yetersiz beslenmeye bağlamaktadır. Yanlış beslenme sebebiyle hayvansal ürünler tüketenlerin de hasta olduğu gibi bitkisel ürün tüketenlerinde hasta olabileceği sunulmaktadır. İki beslenme şeklinin de merkezinde önemli olanın yeterli ve dengeli beslenmek olduğu vurgulanmaktadır (Francione ve Charlton 2021: 43-44).

“Vejetaryen beslenmeye geçmek iyi bir başlangıç değil mi?” Vejetaryen beslenmenin iyi bir başlangıç olmadığı savunulmaktadır. Et ve diğer hayvansal ürünler arasında ahlaki açıdan tutarlı bir ayrımın olmadığı belirtilmektedir. Süt ürünleri ve yumurta da üretim sürecinde ölüme ve acıya neden olmaktadır. Biftek yemek bırakıldığında aynı miktarda kaloriyi yumurtadan alınmaya başlandığında daha çok acı ve ölümden sorumlu olunacağı örnek gösterilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 124).

“Başımı kaşıyacak vaktim yok ve hızlıca bir hamburger yemek bana daha kolay geliyor” Hayvanların ahlaki açıdan az da olsa önemi varsa, hayvanları yemek için kolaylığı bahane etmenin yanlış olduğunu belirtmektedir. Kolaylığın hayvanlara acı çektirmek için mantıklı bir

gerekçe olmadığını anlatmaktadır. Mitt Romney'nin yolculuk esnasında köpeği Seamus'ı bir sandığa koyup arabanın tepesine bağlaması olayı örnek verilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 102-103).

“En sevdiğim yiyecekte asla vazgeçemem” Vazgeçilemeyeceği düşünülen her yiyeceğin vegan bir muadili olduğu belirtilmektedir. Örneğin peynir, dondurma vb. (Francione ve Charlton 2021: 106-107).

“Herkes sadece bitkiyle beslenirse o kadar bitkiyi yetiştirecek toprak bulamayız ki?” Hayvanlara yem üretmek için kullanılan arazilerin daha fazla olduğunun altı çizilmektedir. Yenilen hayvanları beslemek için yetiştirilen bitkilerin alanının, insanların yediği bitkiler için kullanılan alandan daha fazla olduğunu vurgulanmaktadır (Francione ve Charlton 2021: 52-54).

Francione yukarıda da görüldüğü üzere verdiği cevaplarda tarım yapılarak topraktan elde edilen besinlerle sağlıklı bir şekilde besleneceğini savunmaktadır. Bu görüş ilkçağ öncesi toplumlarda da görülmektedir. İnsan ve hayvan arasındaki ılımlı ilişkinin bozulmasının ilk nedeni olarak görülen insanların hayvanları avlayarak beslenmeye geçmesi görüşünü doğru bulmaktadır. Biyolojik olarak da insanın hem ağız ve diş hem de mide yapısına uygun olan beslenmenin bitkisel ürünlerle beslenme olduğunu savunmaktadır. Francione, Singer'ın hayvanların doğal ortamında iyi bir hayat sürdürdükten sonra acı verilmeden öldürülerek yenebileceği görüşüne karşı çıkmakta, hayvanların insanların beslenmesi için öldürülmesine karşı olmasını desteklemektedir. Francione'nin başlıca temsilcilerinden biri olduğu abolisyonist yaklaşım da hayvanların mülk olarak görülmesine ve beslenme, giyim vs. için kullanılmasına karşı çıkmaktadırlar. Bu nedenlere bağlı olarak Abolisyonistler veganlığı asgari ahlaki ilke olarak savunmaktadır. Regan da insanların hayvanlara karşı davranışlarını iyileştirmenin tek başına yeterli olmayacağını bunun yanı sıra insanların hayvanları amaçları için kullanmaması gerektiği savunmaktadır. Regan (2007: 24); onların gıda, deney, giyim veya eğlence maksadıyla istismar edilmeleri karşısında “kafeslerin genişletilmesini değil, tamamen boşaltılmasını” talep etmektedir.

İnanç ve Kültür

“Hayvanları yememiz Tanrı buyruğu değil mi?” Bu soruya cevap verilirken Yahudiler ve Hristiyanlar için kutsal kabul edilen Eski Ahit'in ilk kitabı olan Yaratılış referans gösterilmektedir. Yaratılış kitabında Tanrı'nın dünyayı yaratıp kontrolünü insanlara verdiği ve ilk başta kimsenin kimseyi yemediği söylenmektedir. İnsanların tohum ve meyvelerle hayvanların da yeşil otlarla beslenebilecekleri yazmaktadır. Bu durum Adem ile Havva'nın

yasak meyveyi yiyerek Cennet'ten kovulduktan sonra değiştiği ifade edilmektedir. Yaşanılan tufandan sonra Tanrı'nın Nuh'a insanların bütün canlıları yiyebileceğini söylediği açıklanmaktadır. Ayrıca en tutucu insanların bile dinin kutsal metinlerine uymadığı, yani belli bir ahlaki problemi çözmek için yalnızca bu kutsal metinlere güvenilemeyeceğinin açık olduğunun altı çizilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 45-48).

“Biz besin zincirinin tepesindeyiz” Dünyada “besin zinciri” diye bir kavram olmadığı, bu kavramı insanların hayvanların sömürülmesini doğal göstermek için uydurduğunu açıklamaktadır. Bu durumun ahlaki açıdan önemi olmadığını ve hayvanların da insanlarda olmayan uçmak, yüzmek gibi özellikleri olduğunu eklemektedir. Hayvanların da insanlar kadar olmasa da önemli olduğunu kabul edilir göstermektedir (Francione ve Charlton 2021: 98-99).

“Besi hayvanlarını zaten yiyelim diye yarattık, onların yegâne varoluş amacı bu değil mi?” Tüm evcilleştirilmiş hayvanların, kedilerin, köpeklerin, çiftliklerde yetiştirilen balıkların bile insanlar tarafından yaratıldığı fakat bu durumun hayvanları yemeyi meşru kılmayacağı eğer meşru kılıyorsa ilk bölümde yer verildiği gibi köpek dövüşlerinin de meşru sayılabileceği üzerinden açıklama yapılmaktadır (Francione ve Charlton 2021: 64).

“Hayvanlar da diğer hayvanları yiyor” Birincisi, vahşi doğada diğer hayvanları yiyen hayvanlar olsa da çoğunun bunu yapmadığı, çoğu hayvanın vegan olduğu anlatılmaktadır. İkincisi, bazı hayvanların etobur olduğu ve et yemeden hayatta kalamadıkları fakat insanların et yemeden gayet yaşayabildiklerinin altı çizilmektedir. Üçüncü olarak hayvanların, insanların ahlaki olarak uygun bulmadığı davranışlarda bulunduğu örnek gösterilmektedir. Dışarda köpeklerin çiftleşmesi ve dışkılması gibi (Francione ve Charlton 2021: 104-105).

“Hayvansal ürün yemek bir gelenektir” Gelenek kavramı üzerinden yanlış olan iki uygulamayı dile getirmektedir. İlk olarak kadın sünneti, boğa güreşi. Hayvansal yiyecek tüketmek gibi herkesin yaptığı bir şeyi meşrulaştırmak için geleneği öne sürmenin, cinsiyetçiliği, ırkçılığı ya da herkesin yaptığı başka bir şeyi meşrulaştırmak için “iyi ama bu bir gelenek” demekten bir farkının olmadığı ifade edilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 94-97).

“Hayvansal yiyecek tüketmeyi bırakırsam ailem ve arkadaşlarım üzülür” Ahlaki olarak yanlış olduğunu düşündüğünüz bir şeyi, sırf birisi bunu yapmanızı istiyor diye yapmamalısınız diyerek açıklanmaktadır. Özellikle hayvanların yaşamış olduğu acı üzerinden ve ahlaki değer üzerinden ikna edilmeye çalışılmaktadır. Vegan olmayan insanların tükettiği birçok besinin

vegan muadili olduğunu ve bunları tüketerek bu duruma bir çözüm üretilebileceği önerilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 108-111).

“Ben istesem de partnerim vegan olmak istemez.” Durumun ahlaki boyutunu anlatarak partnerin vegan olma ihtimalini ummak veya aynı yiyecekleri sevmeyen iki insanın aynı evde yaşadığı gibi vegan kişinin evde hayvansal ürün bulunmasına itiraz etmezse bir sorun olmayacağı şeklinde iki fikir paylaşılmaktadır (Francione ve Charlton 2021: 112-113).

“Değişmek için artık çok yaşlıyım.” Yapılması gerektiği düşünülen bir şey için hiçbir zaman çok yaşlı olunmadığı ve yaşın bahane olarak kullanılamayacağı belirtilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 117).

“Değişmek için henüz çok gencim.” Vegan bir beslenme düzeninin besleyici olmadığını düşünen aile bireyleriyle yaşayan, henüz reşit olmamış genç insanlar tarafından bu “ama”nın dile getirildiği düşüncesine yer verilmektedir. Ailelerin alışkanlıkları, vegan beslenme şeklini tuhaf bulmaları ayrıca ayrı ayrı öğünler hazırlamak gerektiği düşüncesine bağlanmaktadır. Fakat bu durumun bir sorun teşkil etmediğini vegan kişinin kendi öğününü kendi hazırlayarak bu sorunu ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 118).

“Ya tüm hayvansal yiyeceklerden bir anda vazgeçemezsem?” Vazgeçebileceği ifade edilmektedir. Tavsiye olarak öncelikle sabah kahvaltılarında sonra öğlen ve daha sonra akşam yemeklerinde zamanla vegan beslenmeyi denemek önerilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 120).

“Hayvansal ürün yemek doğal değil mi?” Burada hayvan yenilmesini buyuran yüce ve mühim şey olarak doğa kabul edilmektedir. Özellikle insan bedeninin hayvansal ürün tüketmek için fiziksel olarak uygun olduğuna inanılmaktadır. Fakat insan bedeninin hayvansal ürün tüketmek için uygun olduğu gösteren bir kanıt veya raporun bulunmadığı söylenmektedir. Etobur ve otobur beslenen hayvanlar ile insanların karşılaştırması yapılmaktadır. Etobur beslenen hayvanlar da olduğu gibi insanların gelişmiş pençelerinin ve keskin ön dişlerinin olmadığı tam tersi otobur beslenen hayvanlar gibi insanların düz azı dişleri olduğu belirtilmektedir. Ayrıca etobur hayvanların etleri sindirebilmesi için midelerinde bulunan mide asidinin otobur hayvanlara ve insanlara göre daha güçlü olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda doğal olarak insanların etobur değil de otobur beslenmeye daha uygun olduğu savunulmaktadır (Francione ve Charlton 2021: 49-51).

Francione hem inanç ve kültür konusunda hem de diğer konularda gelen sorulara vermiş olduğu cevapların temelini hayvanların mülk olarak görülmesine dayandırmakta ve bu

düşünceye karşı çıkmaktadır. Eski Ahit'in ilk kitabı olan Yaratılış'tan yola çıkarak Tanrı'nın dünyayı yarattığı ve kontrolünü insanlara verdiğini kabul etmekte fakat insanların bu nedenle hayvanları mülk olarak görüp yemelerine karşı çıkmaktadır. İnanış ve kültür içerisinde hayvanların yenmesi ile ilgili bir savın olmadığını, insanların bulunduğu dönemde tarımla elde ettikleri sebze, meyve, tohumları tükettiğini belirtmektedir. Abolisyonist yaklaşımın temel ilkelerinden biri hayvanların öldürülmemesi olduğu gibi diğer bir ilkesi de öldürmeye bağlı şiddetsizliktir. Abolisyonistlere göre inanç, kültür veya başka bir nedenle hayvan kullanımı yanlıştır.

Acıya Vurgu

“Daha “insani” bir şekilde üretilmiş hayvansal yiyecekleri tüketmek iyi bir başlangıç değil mi?” İyileştirmelerin gerçek bir iyileştirme olmadığı önemle vurgulanmaktadır. Ayrıca hayvanların hissetmiş olduğu acının %50 ya da %80 oranında azaltılması onların acı çekmediklerine anlamına gelmemektedir. Bu durum yine hayvansal ürünlerin tüketilmesini meşru hale getirmemektedir (Francione ve Charlton 2021: 121-123).

“Yiyecek için kullanılan hayvanlar, dövüştürmek için kullanılan köpekler kadar acı çekmiyor.” Bir hayvanın diğer bir hayvandan daha az zarar gördüğünü söylemek, daha az zarar göreni kabul edilebilir kılmamaktadır. 10 birim acı vermek 5 birim acı vermektense elbette daha kötü kabul edilmektedir. Fakat ikisinin de gerekçelendirilmesi gerekmektedir (Francione ve Charlton 2021: 65-67).

“Hayvanlar acıyı insanların hissettiği gibi mi hissediyor?” Acıyı insanların hissettiği gibi hissedip hissetmediklerinin bir önemi olmadığı ifade edilmektedir. Önemli olan tek meselenin acı hissedip hissetmiyor olmalarıdır. İstisnalar dışında (midye ve istiridye gibi yumuşakçalar) hayvanların az veya çok demeden hissettikleri acıya önem verdikleri görülmektedir (Francione ve Charlton 2021: 68-69).

“Balıklar gerçekten acıyı hissediyor mu?” Deniztarakları, istiridyeler ve midyeler hariç diğer balıkların acıyı hissettikleri ifade edilmektedir. Tüm balıkların aynı şekilde acıyı hissedip hissetmediklerinin net bir cevabı henüz verilmemektedir (Francione ve Charlton 2021: 70).

“Hayvanlara “insanca” davranmayı zorunlu kılan yasalar yok mu?” Örneğin ABD'de var. Bu yasaların gereksiz kullanımları değil gereksiz muameleyi yasakladığı belirtilmektedir. Fakat işe yaramadığının altı çizilmektedir. Ahlakdışı bir şeyin daha az zarar verici bir şekilde yapılmasının, bu ahlakdışı şeyi ahlaka uygun kılamayacağı ifade edilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 71-75).

“Yiyecek olarak kullanılan hayvanlara yapılan muameleyi iyileştirsek olmaz mı?”

Hayvan haklarının önerdiğinin bu olduğu söylenmektedir. Konuyla alakalı iki mesele bulunmaktadır. İlki bu durum sadece hayvanların çektiği acının azaltılması anlamına gelmektedir. Hayvanların yiyecek olarak kullanılması gerekli değildir. İkincisi, hayvan örgütleri tarafından önerilen reformlar ne fabrika çiftliklerini kaldıralım demekte ne de 19. yy. aile çiftliklerine dönmeyi önermektedir. Aksine reform önerileri üretimde verimliliği arttırmaya yönelik artışlar öngörmektedir (Francione ve Charlton 2021: 76-78).

“Bitkilerin de canı yok mu?” Bitkilerin düşündüğünü ya da herhangi bir zihinsel faaliyette bulunduğunu gösteren hiçbir bilimsel kanıtın olmadığı ve bir brokoliyi kaynar suya atmakla canlı bir ıstakozu kaynar suya atmanın herhangi bir bakımdan aynı şey olduğunu gösteren hiçbir bilimsel kanıtın olmadığı söylenmektedir (Francione ve Charlton 2021: 89-93).

Abolisyonist yaklaşımın ilkelerinden biri de hayvanların hissedebilirliğidir. Acıyı deneyimliyor olmaları gerekmektedir. Bu anlamda tüm hayvanları bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Refahçı yaklaşım içerisinde yer alan Singer da hayvanların acı, haz hissedebilirliklerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat refahçı yaklaşım ve Singer, hissedebilen bir hayvanın ölümden herhangi bir zarar görmeyeceğini bu nedenle hayvanların iyi muamele edilerek kullanılmasını doğal kabul etmektedirler. Çünkü onlara göre hissetme yeteneği hayvanlara yalnızca tehlikeli durumlardan kaçmasını ve hayatta kalmasını sağlamaktadır. Francione bu noktada Singer ve refahçı yaklaşımı eleştirmektedir. Francione ve abolisyonist yaklaşım, iyi muamele edilerek bile olsa hayvanların kullanılmasını reddetmektedir. Bu bağlamda hayvanların da bir değer taşıdıklarını savunmaktadırlar. Regan’ın bakış açısıyla da faydacılığın en büyük sorunu, canlı varlıkları hazzın ve acının hesaplanmasında birer nesne konumuna indirilmesi ve onlara içkin bir değer atfetmiyor olmasıdır.

Hak

“Önce insanların haklarıyla ilgili meseleleri çözmemiz gerekmiyor mu?” İşin içinde fabrika çiftliği, hatta daha küçük çiftlik olduğu müddetçe hayvanlara “insani” bir şekilde muamelenin edilemeyeceğine inanılmaktadır. Buna verilecek dört karşılık bulunmaktadır. Birincisi en ideal şartlarda bile acı ve ızdıraba sebep olmadan hayvan öldürmenin imkânsızlığıdır. İkincisi, tüm hayvanlar kedi ve köpekler gibi görülüyor olsaydı yenmezdi. Üçüncüsü, acı çekmeden yapılabilecek olsa bile ölümün kendisi kötüdür. Dördüncü, uygulanabilirlik meselesidir. Yani

bir hayvanın acı çekmeden, yaşlılık sonucunda ölmesini beklemek anlamına gelmektedir. Bunun da mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Francione ve Charlton 2021: 85-86).

Abolisyonistler insan ve hayvan haklarının iç içe geçtiğini kabul etmektedirler. Hayvanların mülk ve meta olarak kullanılmama hakları varsa onlara metalarmış gibi davranılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle türçülüğü reddetmektedirler. Hayvan haklarına abolisyonist yaklaşım, ne şekilde olursa olsun hayvan kullanımının yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple, abolisyonist veganlar, mümkün olan son noktaya kadar hiçbir hayvansal ürünün kullanılmamasını kabul etmekte ve hayvan hakları savunusunun ya da türçülük karşıtlığının ilk ve en önemli adımı olarak benimsemektedirler. Singer ise aynı noktada türçülüğü reddetmekte, çalışmalarının temelini eşitlik meselesine dayandırmaktadır. Fakat Singer'ın eşitlikten kastettiği şey farklılık göstermektedir. O insan ve hayvanlar arasında eşit değerlendirmenin olmasını savunmaktadır. Eşit değerlendirmenin de farklı muamele ya da farklı haklarla sonuçlanabileceğini savunmaktadır. Francione, Singer'ı hak konusunda bu noktada eleştirmektedir.

Regan için ise hayvanların insanların yararı göz önünde bulundurulmadan, kendiliğinden bir değer taşıdıklarını, onların da tıpkı insanlarınki gibi bazı haklara sahip olmalarını gerektiğini savunmaktadır. Özellikle ahlaki haklar üzerinde durmaktadır. Bu ahlâkî haklar, insanların hayvanları öldürmesini, onlara zarar vermesini ve özgürlüklerini kısıtlamasını engellemeyi amaçlayan, hayvanları insanlardan korumayı öngören haklardır (Regan 2007: 63). Francione, Regan'ın haklar çerçevesinde hayvanların istismarına son verilmesini amaçlayan düşüncesine katılmakla birlikte, onunla da bazı noktalar da fikir ayrılıkları yaşamaktadır. İlk olarak Francione, hak tanınan hayvanların, 'bir hayatın öznesi' olarak tanımlanan hayvanlarla sınırlandırılmasına itiraz etmektedir. Ona göre bu tanımlı karşılayamayan kimi hayvanların da hissetme yeteneğine sahip olmak koşuluyla, acı çekmeme hakları bulunmaktadır. Francione (2008: 42) kendi yaklaşımının Regan'ın hak yaklaşımının tersine hayvanların "mal statüsüne odaklandığını", hayvanların bu statüleri süreklilik gösterdiği sürece 'şeyler' muamelesi görececeklerini belirtmektedir. Dolayısıyla hayvanların 'mal veya kaynak olarak muamele görmeme hakkı' gibi hayvanların tek ve temel bir haklarının olduğunun altını çizmektedir. Ona göre bahsedilen hak doğrudan 'eşit gözetilme prensibi'nden türetilmektedir. Francione'a göre hayvanların lehine gerçekleşebilecek bir değişim ancak toplumda ve çıkarılan yasalarda hayvanları insan mülkü olarak tanımlayan ifadelerin değiştirilmesi ile mümkün olabilir. Hayvanlar metaya dönüştürüldüğü sürece herhangi bir iyileştirme çabası beklenen sonucu

vermeyecektir. Bu durum hayvanların metaya dönüştürülmesi ya da meta olarak kabul edilmesini pekiştirecektir.

SONUÇ

Francione'ın genel amacına bakıldığında, hepçil beslenen insanların veganlığa geçişini sağlayabilmek olduğu görülmektedir. Fakat öncelikle veganlığın ilkeleri konusunda bir tezatlık durumu olduğu görülmektedir. Veganlığın ilkeleri, hayvanlara gereksiz yere acı çektirmemek ahlaki bir yükümlülüktür. Özellikle cevaplanan tüm soruların temelinde ahlaki olarak acı çektikleri için hayvansal ürün tüketiminin her ne şekilde olursa olsun meşru olmadığı altı çizilmektedir. İkinci ilke ahlaki açıdan hayvanlar önemlidir, fakat insanlar daha önemlidir. Bu ilkenin doğal sonucu, bir insan ile insan harici bir hayvan arasında seçim yapmayı gerektiren bir durum varsa insanın çıkarını gözetmeliyiz. Bu ilkede insanın daha önemli olduğunu dile getirmek, hayvanlara yapılan davranışı sonucu acı veriyor olsa da ve ahlaki olarak meşru bir davranış olmasa da veganların ifade ettiği gibi hayvanlara karşı yapılan zulmü engellemektedir. Tam tersine insanın daha önemli olduğunun ifade edilmesi hayvanlara karşı yapılan zulmü meşru kılmaktadır. Bu bağlamda hayvanların tüketiminin doğal olduğu düşüncesi ya da insanların besin zincirinde en üstte olduğu ve bu nedenle hayvanları yiyebileceği düşüncesinin önünü açmaktadır. Ayrıca seçmiş olduğu sorular incelendiğinde abolisyonist yaklaşımın temel altı ilkesini ortaya koyacak sorular olduğu görülmektedir. Temel ilkeler, hayvanların mülk olarak kullanılmasına karşı olmayı, refah reformu kampanyalarının ahlaken sorunlu ve pratiklerin etkisiz olduğunu savunmayı, veganlığı asgari ahlaki ilke olarak kabul etmeyi, hayvanların acıyı hissedebilirliğini, hayvan haklarını ve şiddetsizliği içermektedir. Fakat sorular genel olarak ahlaki ve beslenme boyutu göz önünde bulundurularak cevaplandırılmıştır. Ayrıca her soruda ağırlıklı olarak birinci bölümde örneği verilen Vick'in köpek dövüştürmesi üzerinden kıyaslama yapılmaktadır. Hepçil beslenmenin "ahlaki" olarak yanlış olması vurgulanmaktadır. Ahlaki olarak yanlış olduğu ve hayvanların da insanlar kadar olmasa da önemli olduğu kabul edildiğinde vegan olmanın bir zorunluluk haline geldiği dile getirilmektedir. Yoksa ikiyüzlü bir davranış sergilenmekte ve birçok canlının ölümünden sorumlu olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda veganlıkla ilgili sorular, dini, ahlaki çerçevede de ayrıca acı hissine, hayvan haklarına ve yasaya bağlı olarak temellendirme yapılarak cevaplar verilmeye çalışılmaktadır. İnsanların bu beslenme şeklini bir tercih olarak yorumladığı da görülmektedir. Fakat vegan savunucuları bunu bir tercih olarak değil bir zorunluluk olarak gördüğü için sorunların cevaplarını bu bağlamda vermektedirler. Ayrıca yalnızca veganlığı uygun bir beslenme şekli olarak görüp, vejetaryenliği uygunsuz bir beslenme şekli olarak

görmektedir. Vejetaryenlerin yapmış olduğu gibi sadece et yememenin uygun bir davranış olmadığını aynı zamanda süt ürünleri ve yumurtanın bunların yanı sıra hayvanlardan elde edilen her türlü ürünün bir acı sonucunda elde edildiği ve kullanılmaması gerektiğini savunmaktadır. Fakat Francione kitabının genelinde verdiği tüm örnekleri ve incelediği soruları yalnızca “beslenme” temelinde açıklamıştır. Genel olarak incelediği tüm örnekler ve sorulara inanç, kültür, hak, acı kavramı çerçevesinde bakılabiliyor olmasına rağmen verdiği cevaplar ahlak ve beslenme üzerine temellenmektedir. Hayvanlardan elde edilen her türlü ürünün kullanılmasına karşı olduklarını ifade etmesine rağmen yalnızca hayvansal ürünleri yemekten bahsetmiştir. Hayvansal ürünlerden üretilen eşyaların kullanımına değinmemiş, “iyi ama” ile başlayan herhangi bir soruya bu ürünlerin kullanımı üzerinden cevap vermemiştir. Abolisyonist görüşün farklı ilkelerinden bahsediyor olmasına rağmen, “acaba bu görüş yalnızca beslenmeye mi odaklanıyor?” sorusunu akıllara getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1975). *Politika*, M. Tuncay (Çev.), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aristoteles. (1995). *Retorik*, M. H. Doğan (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Augustinus. (2010). *İtirafklar*, Ç. Dürüşken (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Derrida, J. (2014). *Gramatoloji*, İ. Birkan (Çev.), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Descartes, R. (1998). *Yöntem Üzerine Konuşma*, A. Timuçin ve Y. Timuçin (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Francione G. L., Charlton, A. (2021). *İnsan Neden Vegan Olur?*, C. Mavituna (Çev.), İstanbul: Metropolis Yayıncılık.
- Francione, G. L. (2008). *Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?*, R. Akman ve E. Gen (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hesiodos. (1977). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, A. Erhat ve S. Eyüboğlu (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Olgun, H. (2020). Batı Felsefesinde Hayvanın Ahlaki Statüsü: Francione'nin Abolisyonizmi Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 15 (25), 3916-3948.
- Regan, T. (2005). Hayvan Hakları İçin Temel Argümanlar, E. Gen (Çev.), *Birikim*, 195, 31-36.
- Regan, T. (2007). *Kafesler Boşalsın: Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*, S. Çağlayan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Regan, T. (2009). The Case For Animal Rights, J. E. White (Ed.), *Contemporary Moral Problems* içinde (336-344), Belmont CA: Thomson Wadsworth.
- Ryan, D. (2019). *Hayvan Kuramı-Eleştirel Bir Giriş*, A. Alkan (Çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Savaş, T., Yurtman İ. ve Tölu, C. (2009). Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı: Felsefi Bakış-Nesnel Bakış, *Hayvansal Üretim*, 50 (1).

- Singer, P. (2005). *Hayvan Özgürleşmesi*, H. Doğan (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Steiner, G. (2011). The Differences Between Singer, Regan and Francione, *The Abolitionist*, 1-7.
- Timofeeva, O. (2018). *Hayvanların Tarihi-Felsefi Bir Deneme*, B. E. Aksoy (Çev.), İstanbul: Kolektif Kitap.
- URL-1: “Abolityonist Veganlık Nedir?”. <https://abolisyonistveganhareket.org/nedir#1> (Erişim: 20.12.2023).
- Ülgen, G. O. (2019). Aristoteles’te ve Derrida’da Hayvan Sorusu, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.